

TORDA

Akkor szellem igazán a szellem, ha fényűző.

Tisztelet és becsület a hasznos felfedezéseknek és bölcs igazságoknak; a sejtéseknek és jóslatoknak, s mindennek, ami önmagát túlhaladó folytonos összegeződésében az emberiség tudását-tapasztalását gyarapítja: igen, tisztelet és becsület ezeknek! De igazán meghökkentőek csak a főleges dolgok. Azok, amelyek nélkül bizvást ellehetne az emberiség, amelyek minden hasznossági meggondolás nélkül jöttek létre; az önmagukért való virágok, egyszóval, amelyekben a szellem fényűzése és elrugaszkodása nyilvánul meg. Ezek az igazán csodálatosak! Épp az a csodálatos bennük, hogy vannak, hogy a szellem valamilyen tehetetlenségi ereje folytán egyáltalán létrejöhetnek.

Édesanyám találta ki például ezt a halatlan mondatot, ezt a magas fényűzést jelentő, képtelen kis remekművet:

*„Amióta paptamási vizet iszom,
nincsen semmi bajom tőle.”*

Semmivel sem találkoztam életemben, ami ennyire fölösleges, s épp ezért ennyire meghökkentő és pazar volna; ami ennyire magában pompáznék, ennyire függetlenül minden józanságtól és gyakorlatiasságtól; semmivel, amiben ily fényesen nyilvánulna meg az önmagában ragyogó, fékevesztett emberi szellem.

Azaz mégis. Apám meséli, hogy gyermekkorában, Tordán, nem messzire az Aranyos hídjától, még látta azt a mederbe cövekelt táblácskát, amelyen a következő szöveg állott:

*„Amikor ez a tábla nem látszik,
akkor árvíz van.”*

Nos, ez zseniális. Egyre mélyebb csodálat fog el valahányszor újragondolom. Tüstént megjelennek előttem a hídon tülekvő, karfán áthajló tordai cívisek, amint szívszorongva lesik a táblát: látszik-e még vagy árvíz van-e már körös-körül. Sőt, az az eshetőség is megvillan olykor előttem, hogy csakugyan nem látszik már, és hősiesen dacolva a mindent ellepő, szennyes, hömpölyös, árral, bent, a víz alatt sikoltja néma és borzalmas figyelmeztetését az őt többé már nem látó emberek felé, mintha

ezt mondaná: „Én ugyan már nem lát-szom, hanem azért nézzetek rám. Most már nem olvashattok, de itt vagyok és a meglevő dolgok konok meglétével teljesí-tem kötelességemet. Ó, az én sorsom! Íme, hát épp akkor tűntem el szemetek elől, amikor pedig végre valahára hasznomat vehettétek volna!”

Mekkora pazarlás, micsoda isteni fény-űzés — mert mi jellemző inkább istenre, mint hogy fölösleges dolgokat terem? — ó, igen, micsoda hátborzongató képtelen-ség!

Gyakran eltöprengek: ugyan ki hoz-hatta . létre ezt az emberfeletti csodát, hogyan terem meg az ilyesmi? Élt vala-mikor Tordán egy meg nem. értett, nagy vátesz, és az cövekelte oda, hogy kinyil-vánítsa gyilkos megvetését az emberi os-tobaság iránt? Valamiféle filozófus? Vagy inkább a polgármester? A városi előljáró-ság különös bizottsága? Zseni volt? Osto-ba volt? Hol kezdődik a zseni és hol az ostoba, hogyha — íme — mindkettő egya-ránt létrehozhatta? Lehetséges-e különb-ségre gondolni ott, ahol az eredmény azo-nos? Mi az, hogy zseni, hogyha legföllebb is csak annyit érhet el, amennyit az osto-ba magától értetődően, mintegy fél kézről és játszva hoz létre?

És egyáltalán micsoda város ez a város, ahol évtizedekig túrték a megbotránko-

zásnak ezt az eleven követ? Épp a híd mellett, ahol mindenkinek szemébe kellett tűnnie! Hogy nem akadt ember, aki belássa ordító pimaszságát, megalázónak érezze magára nézve, és cövekestül kiirtsa onnan? Elértették volna a dolog nagyszerűségét? Lestek az arravetődő idegenek arcát, és cinkosok módján röhögtek a markukba? Kik, ugyan kik lakhattak akkoriban itt? Csupa zseni? Csupa ostoba?

*

Most, érett fővel persze inkább hajlok arra a feltevésre, hogy kedves, kócos, boldos szülővároskám bizony csupa ostoba lakta akkoriban. Elvégre mért volna épp Torda kivétel? Ostobák lakták, azok ám, nem mondom, hogy ab ovo, születésüktől fogva ostobák, de mindenesetre olyan emberek, akik már csecsemőkoruk óta tökéletesen beleszoktak a tökkelütöttségbe. Ez volt a város-rezonjuk. Mint megbecsülendő, szent hagyományt vették át elődeiktől, és hűséggel adták tovább utódaiknak, nemzedékről nemzedékre, hogy máig is éljen, hasson és elpusztíthatatlanul virágozzék. Hogy végül pirulnom kelljen és töprengnem: miként volt lehetséges annyira elfajzanom innét?! Hogy gondba kelljen esnem: vajon nem egy-egy ilyen kövér, vörös nyakú ostobában ér-e

célt a gyanús és talányos utakra tévedt emberiség?!

Hiába gúnyolódom, azonban, hiába mosolygok és burkolom az irónia kétes csillogásába: mindez nem változtat azon, hogy „itt helyben, Tordán”^{*} születtem, ez volt gyermekkorom és első eszmélkedésem színhelye. Ez a cementporos, csúnya városka, ahol szivárványszínben lopakodik elő a kapuk alól a szappanlé, ez döbrentett először önmagamra. Bárcsak számot adhatnék róla, bárcsak elbeszélhetném valahogyan.

Úgy történt, hogy nagycsütörtök délutánján kávéfőzéshez készülődtünk a kalácsillatú konyhában, és anyám, az én fiatal anyácskám, aki sietős jókedvvel forgolódott a tűzhely körül, Pál bácsihoz küldött vaníliacukrot vásárolni. Pál bácsi boltja tíz vagy tizenkét háznyi messzeségben volt ugyan, de még innen a sarkom úgyszólván utcácskánk forgalma a legóvatosabb számítással sem, jelenthetett a négyesztendős fiúcska számára semmiféle veszedelmet. Mentem hát gondtalanul, öregesen a járdán, megbámulva a mély porban fürdő verebeket, át-átsandítva a fagyaisövény mögött locsogó malomárokra, amely kimért cementmedrével

^{*} Épült itt helyben, Tordán” — a régi Aranyos híd felirata: nehogy valaki azt találja hinni, hogy másvalahol építették.

már-már világvárosi külsőt kölcsönzött az utcának; mentem, a közlegő ünnepek és a kellemes napfény jóérzésével sejtjeimben, és semmire sem gondoltam. Egyszerre azonban, talán épp Bocsánczyék háza előtt, különös eszme ragadott meg. Hogy íme, már Bocsánczyék előtt vagyok. Megdöbbenve fordultam hátra, s csakugyan, a megtett út ott nyújtózott mögöttem, meztelenül és valóságosan, a maga csodálatos megtettségekben. Léptem még egyet, és hüledezve vettem észre, hogy ismét előbb vagyok valamicskével. Kísérletezni kezdtem: újra meg újra nekirugaszkodtam, és ámulatom egyre nőtt, mert rá kellett jönnöm, hogy első felismerésem nem valami egyszeri és soha meg nem ismétlődő esetre vonatkozik, hanem lépésről lépésre felmerül, hogy állandóan (és nyilván mindenütt) így van; hogy ez a dolgoknak benső tulajdonsága és természetes rendje.

Megálltam, nekitámaszkodtam Bocsánczyék csatornájának, és a vízben lebegő Arkhimédész megerőltető töprengésével igyekeztem végiggondolni, hogy ugyan most már mit kezdjek ezzel a meghökkenítő tapasztalással, ugyan hova, milyen következtetésekre, micsoda fel-felrémlő és mégis megfoghatatlannak látszó igazságokhoz vezet majd el; ugyan mit is jelent ez most már általában. Időközben valami kó-

sza szelecske kerekedhetett, mert port fújt arcomba, s a verebeket is felrebbentette; mindez azonban nem igen jutott el tudatomig, sem a kedves napfény, sem a túloldalon végigbaktató Pogăcean bácsi, sem a csatorna hűvöse kezemen; semmi de semmi, ami sejtelveim fonalát megszakíthatta volna.

Akkor — talán csak az izmok benső feszültségétől, de talán a tapasztalat felfrísítésének vágyától is öszökélve — ismét léptem egyet, és egyszerre minden megvilágosodott előttem. Hogyan is beszéljem el annak az érzésnek (mert inkább érzés volt, mintsem gondolat), annak az érzésnek sokirányú komplexitását, összefonódottságát és bonyolódottságát? Hogyan is kezdjek hozzá? Mindenekelőtt kristálytiszta ősigazság voltában merült föl előttem, hogy a járás a lábak egymás elé való helyezésében merül ki, éspedig úgy, hogy a test súlypontja mindig az előrekerült lábra helyeződik, miáltal a hátul maradt felszabadul, s ismét előrehelyezhető. Hogy a tényeres ilyenképpen súlypont kérdése, és a lábaknak csak alátámasztó feladatuk van benne, nem pedig meghatározó húzó és lökő szerepük, mint ahogy addig gondoltam. De emellett egy sokkal súlyosabb, mélyebb és bensőbb élmény is támadt bennem, olyan élmény, amelyet ma is életem csúcspontjának, ritkán megismétlődő,

nagy ajándékának, csodájának és sarkkövének tekintek. Mert amint rájöttem a járás mivoltára (hogy tudniillik nem lábaim járnak és haladnak, hanem én magam), azonnal belém nyilallott az ujjongó következtetés, amelyet legott egész szervezetem benső érzékelése követett, hogy tehát VAGYOK, és ÉN vagyok az, aki vagyok; hogy van valami, amire teljes biztonsággal mondhatom: ÉN, minthogy íme, tapasztalás és gondolkodás útján egyaránt meggyőződtem létéről; egyáltalán, hogy íme, itt állok a nap, a berzenkedő égitest alatt, a jóságos és biztonságos földön, Tordán, magamra eszmélve, el nem idegeníthetően és kétségbe nem vonhatóan; íme valami, amire építeni lehet, és amiből ki lehet indulni a továbbiakban, minthogy van, van, bizonyosabban mint a föld, a nap és az összes csillagok. Igen, bizonyosabban, mert emezek, noha persze vannak, de valamilyen résen át mégiscsak megtámadhatók és kétségbe vonhatók, én azonban az vagyok, aki föltétlenül biztos, hogy van, ahelyett hogy a dolgok ésszerű állása szerint — ne lenne.

Descartes belátása és Schelling én-élménye egyszerre viharzott át abban a percben a négyesztendős fiúcskán, ott, félúton Pál bácsi felé menet. Megvilágosult elmével és felszabadult szívvel foly-

tattam utam, szaladtam, ficánkoltam és csaknem kiabáltam a boldogságtól.

Vándor, ha Tordán jártodban ujjongó és kiabáló gyermekre bukkansz, aki az általános tökkelütöttség közepette, harsány hangon adja tudtára a világnak, hogy: „Vagyok! Én vagyok! Én magam vagyok az, aki van!” — ha ezt hallod, ne botránkozz meg, és ne aggódj elméjének épsége miatt, mert éppen önmagára eszmélt, szárnyacskáit próbálja, és kiröppenni készül az a gyermek.

*

Másodszor is Tordán eszméltem magamra, később, érettebb koromban, egyik vándorutam alkalmával, amikor a szülőföld meg-megújuló vonzásának engedve, ismét idezarándokoltam, megidézni keserűdes gyermekkoromat.

Nagymamáéknál, a régi házban laktam, amelynek kertjében liliom és rezeda virágzott, tornácára bivalypaszuly futott fel, padlásán pedig megszámlálhatatlan színes orvosságos üveg, strucctoll és kondor orrú korcsolya indította nyargalásra fantáziámat. Ott laktam a régi szobában, melynek ablakából oly gyakran bámultam ki valamikor az egyhangú vasárnapi alkonyokba, s amelynek öles fala, alacsony plafonja, elvászott pádimentuma különös, bűgő csendet őrzött. Onnét járkáltam ki az ismerős

helyekre csalódni, csalódni és újra csalódni gyermekkorom kulisszáinak fájdalmas kisszerűsége miatt.

Nappal az odalett gyerekkor emlékének adtam át magam, esténként azonban mindig visszatértem a valóságba, és a jelenvaló időket próbáltam megélni.

Miután kellőképpen kiélveztem az alkonyt, ezt a sajátságosan bizarr állapotot, amelyben együtt vannak jelen a nappali hígabb, és az éjjeli töményebb időtartamok, tizenegy óra körül rendszerint lefeküdtem. Lefekvés után kis ideig még a mozdulatlanság kéjes állapotát élveztem (miközben nagyszerű utazásokról és fantasztikus kalandokról ábrándoztam), majd oldalvást fordultam, jobb karomra könyököltem, és elővettem könyvemet. Olvasmányomon keresztül alakult ki azután éjjeli életritmusom. A gyorsan pergő időegységek egészen koncentrált tartalmat nyertek azáltal, hogy maradéktalanul beléjük sűrűsödött egyrészt az a történetanyag, amelyről olvastam, másrészt az, ami valójában történt körülöttem; ilyenképpen mindannyiszor különös kettősségérzet vett erőt rajtam, mely a tudatosan átélteket elhatárolta a tudat alatt érzékeltektől, bár ezek az utóbbiak éppoly élénken hatottak emlékezetemre, mint amazok, és később semmiféle fáradtságba sem került rekonstruálnom őket.

Egyik este, amikor épp Wilder könyvét, a Szent Lajos király hídját olvastam, így, féligmeddig tudat alatt, arra lettem figyelmes, hogy a horgolt függönyön különös, lidérces holdfény szüremkedik át. Hideg, jegeskék fény volt; sötétté és kísértetiessé kontúrozta a virágállványról lecsüggő folyondárokot, s a szobában levő többi tárgyakat is mintha mind életre keltette volna. A vázákon és képeken, az almárium üvegablakán, sőt a bútorok politúrozott felületén is meg-megvillant a sejtelmes, „síron-tuli” fény; énbennem pedig olyan érzést támasztott, mintha nem nagymamáéknál lennék, a régi szobában, hanem valahol idegenben, ahol sohasem jártam, s ahol ismeretlen veszélyek fenyegetnek. Egyszóval valahogy idegenné vált számomra az ismerős szoba, s idegenné váltam benne én magam is.

Különös, érthetetlen szédület lett urrá rajtam. Idegeimben óriási feszültség keletkezett, vélt kiszolgáltatottságom pedig egyre elviselhetlenebbé vált, de képtelen voltam bármit is kigondolni ellene. A legnagyobb rémülettel mérlegeltem helyzetemet, s már úgy látszott, semmiféle megoldás sem lehetséges, amikor irtózatom egy befelé való mozdulatban oldódott fel.

A befele, testünk irányában tett mozdulatok merőben nélkülözik a cselekvés

jellemzőit, mivel nem ható, de feloldó hatásúak; azáltal pedig hogy testünk tapintását vonják maguk után, valami ősi, nácisztikus erotikumról tanúskodnak, ami úgy látszik, adva van az emberi természetben, s ami végül is csak másik formája a passzivitásnak és nyugalomnak.

A feloldódás azon az éjjelen abban az aktusban teljeseedett ki, amikor bal kezemet kétségbeesetten combomhoz szorítottam. Ebben valóban sok megnyugtató volt, de legott új szorongást is vont maga után. Mert a tárgyak titokzatos és rémítő csillogása elvesztette ugyan jelentőségét, (minthogy ismét tudaton kívülre távolodott), de helyébe az a bizonytalan téren- és időnkívüliség lépett, amelyet az egész lényemet lenyűgöző, nagy érzelmek és érzések megszűntével mindig tapasztalni szoktam.

Amint így magamra maradtam öntudatom puszta létezésével, teljesen függetlenül a körülöttem levő dolgoktól, egyszerre levetkőztem azokat a tényezőket is, melyek az idők folyamán lettek részeimmé (épp a külvilági dolgok hatására), és olyan őskorban egyszerűvé váltam, amilyen csak születése pillanatában lehet az ember. A lét teljesen elvonatkozott érzését és megértését éltem át akkor — immár másodszor életemben — kezemet szorosan combomra szorítva, és szívem dobajában a

boldogság elképzeltetlenül tiszta lüktetését véltem felfedezni.

Hosszú ideig maradtam így, de lehetséges, hogy mindössze egy pillanatig. Amint csak a puszta létről és semmi változásról nem értesültem, időérzésem teljesen megszűnt. Minden pillanatban a végtelenség volt jelen, az érzés egész tartama alatt pedig csak az az egyetlen pillanat volt időbeli, amelyben létezésem tudatossá vált. Amikor aztán ismét valósággá kövült (először a sápadt villanyfény, később a falra akasztott millenniumi olajnyomatok különös elrendezése, és csak azután a dolgok szemléleti képe): ebben a pillanatban ismét átéltem azt tizennyolc esztendő, miatt megszoktam úgy szemlélni őket, ahogyan ma is látom.

Az első érzés, amely felrettenésemkor eltöltött, valami megmagyarázhatatlan idegenkedés volt saját magamtól, s az engem magába foglaló öreg szobától. Nem éreztem otthonomnak többé, hanem valami sötét, meleg és tökéletesen nyugalmas burokba vágytam, olyan melegre és nyugalomra, amilyen születésem előtt ringattott, aminthogy azután is még sokáig az volt az elképzelésem, hogy éppen ezt a születés előtti, tartalmatlan öslétezést álmodtam vissza.

A teljes felrettenés mondhatatlanul fájdalmas volt. Kintről elnyújtott kakasszó

röpülte végig a kertet, a hold pedig előtűnt s ismét felhőkbe burkolózott kísérteties villanásokkal.

Nemsokára ezután álomba merültem, fullasztó, álom nélküli álomba. Hát így történt, hogy Tordán, gyermekkorom emlékei között, másodszor is magamra eszméltem.

*

És most itt állok, s rádöbbenek, hogy magáról Tordáról, az én bolondos szülővároskámról úgyszólván semmit sem írtam még. Pedig mindvégig ő róla beszéltem: azt próbáltam elmondani, mit is adott ő énnekem, mivel is alakított olyanná, amilyen vagyok. Róla beszéltem, mégis csak róla, a szó igazabb és mélyebb értelmében. Hiszen a dolgok csak annyit érnek és jelentenek az ember számára, amennyit az emberen gyúrni és alakítani képesek. Torda önmagammá alakított engem. Áldott legyen érte — áldott és átkozott.